

Vechimea Mănăstirii Neamț într-o nouă optică documentar-istorică

Mănăstirea Neamț și unele teorii despre vechimea ei

Diacon Ioan IVAN

Mănăstirea Neamț a fost, este și va fi „Ierusalimul Moldovei”.

Mănăstirea Neamț este un așezământ monahal de evlavioasă închinare, o mare făclie de lumină creștină ortodoxă pentru neamul românesc, un loc unde s-au format monahi din care s-au rânduit stareți și vrednici vlădici: arhieriei-vicari, episcopi, mitropoliți și patriarhi.

La Mănăstirea Neamț s-a slujit cu multă grijă și frumusețe duhovnicească, prin citirea și cântarea îngerească de către citeti și psalți neîntrecuți. A fost locul unde s-au format și s-au evidențiat zugrăvi de icoane, miniaturisti, sculptori în lemn, meșteri în prelucrarea metalelor pentru obiecte bisericești. S-a manifestat grija pentru bătrâni și bolnavi prin fondarea de spiterii (farmacii) și de bolnițe – adevărate spitale. S-au scris cărți – manuscrise nenumărate, s-au tradus și din alte limbi, s-au tipărit în tiparniță proprie, la început cu alfabet chirilic, iar mai târziu cu cel latin. S-au creat adevărate fabrici care au contribuit la dezvoltarea vieții economice românești. S-au depășit epocile de mare criză și candela credinței a rămas aprinsă fără a se stinge niciodată.

Pentru stabilirea vechimii Mănăstirii Neamț în decursul vremii s-au formulat mai multe teorii.

Într-o vreme când documentarea era mai anevoioasă, s-a mers pe afirmarea că Mănăstirea Neamț s-ar fi făcut de către câțiva ucenici ai Sfântului Nicodim de la Tismana († 1406). S-a afirmat, de altfel, că la români, monahismul a apărut în secolul al XIV-lea, adus de slavii din partea dreaptă a Dunării, în special de sârbi¹. Vorbindu-se și despre prezența în zona Mănăstirii Neamț, între 1210-1250, a Cavalerilor teutoni, aceștia ar fi ridicat case și magazine, precum și o bisericuță în mijloc, având ca hram pe Sfântul Evanghelist Ioan-Bogoslovul, nume care se folosește până în vremea de astăzi pentru biserica cimitirului Mănăstirii Neamț².

¹ N. Dodrescu, *Istoria Bisericii Române*, Vălenii de Munte, 1912, p. 24-30.

² Constantin D. Gheorghiu, *Comuna Vânători Neamț*. Monografie, P. Neamț, 1909, p. 38; N. Acrîșmăritei, D. Birlădeanu, G. Bunghez, M. Drăgotescu, *Ghid turistic*, București, 1971, p. 119. După tradiție, Mănăstirea Neamț ar fi având existența de prin „... ultimele decenii ale secolului al XIII-lea...”.

Alexandru cel Bun, în anul 1402, a ridicat în locul bisericii de lemn, „Bogoslouul”, din secolul al XIII-lea o altă biserică de zid, cu același hram „având de desupt o subterană, unde să se păstreze osemintele repauzaților”³.

În ceea ce privește teoria „venirii acelor câțiva ucenici de-ai lui Nicodim de la Tismana, Sofronie, Pimen și Silvan, s-a considerat – și pe bună dreptate – că „este greu să credem că cei câțiva «frați» cu ajutorul cărora a întemeiat Nicodim mănăstirile din dreapta Oltului, ar fi avut timpul să roiască pe tot întinsul pământului românesc și să clădească, într-un timp destul de scurt, atâtea mănăstiri. De aceea, credem că întemeietorii celor dintâi mănăstiri moldovenești sunt călugări din sudul Dunării, fugiți de acolo de urgența vremurilor și de pustiirea războaielor cu turcii. Parte din ei au fost cărturari, fiindcă numai așa ne putem explica cum se face de găsim, între cărțile de la Mănăstirea Neamț, un manuscris al *corespondenței patriarhului Eftimie al Târnovei cu Nicodim*, sau un *Tâlc al Evangheliei*, alcătuit de Teofilact, trăitor pe acea vreme”⁴.

S-a subliniat și ideea că „nu trebuie să credem că mai înainte de secolul al XIV-lea n-ar fi fost și în Moldova nici o urmă de viață călugărească...”. Vor fi fost și în Moldova schituri modeste de lemn, prin locuri ferite, în munți și în poienile codrilor. Pustnicii sau sihaștrii retrași departe de larma și ispitele lumii au fost de bună seamă și pe aceste meleaguri înainte de a se înălța marile locașuri de piatră, „... chiar tradiția celei mai vechi Mănăstiri Neamțu, spune că s-ar fi înființat de către trei pustnici: Sofronie, Pimen și Silvan, *veniți aici cu ucenicii lor din părțile de peste Dunăre* (s.n.) cucerite atunci de turci”⁵.

Mănăstirile din Moldova n-au fost întocmite, nici măcar cele de la început, ca „samovlastii” (auto-despotii) – o ctitorie de sine stătătoare, adică o mănăstire scoasă de sub orice autoritate, rânduială împrumutată din Bizanț, prin Athos – și acest fapt dovedește că ele nu au fost întemeiate de Nicodim, căci dacă ar fi venit de la el, prin ucenicii lui, cum s-a susținut, se înțelege că ar fi trebuit să li se dea aceeași organizare canonică-juridică pe care o dăduse mănăstirilor Vodița și Tismana⁶. „... Dacă Mănăstirea Neamț ar fi fost întemeiată de ucenicii Sfântului Nicodim, în timpul domniei lui Petru Mușat (1374/5-1391), fără îndoială că aceștia ar fi cerut și ar fi dobândit de la acest voievod sau de la urmașii lui «samovlastia» și pentru cea dintâi mănăstire din Moldova, așa cum Nicodim dobândise de la Vladislav Vodă din Țara Românească pentru Vodița și de la Dan pentru Tismana”⁷.

³ *Istoricul M(ănăstirii) Neamț* (manuscris), numărul 161, anul 1857, 20 martie, p. 266.

⁴ *Istoria Bisericii Române*, vol. I (1632), E.I.B.M.B.O.R., București, 1957, p. 212.

⁵ *Ibidem*, p. 213.

⁶ *Ibidem*, p. 202.

⁷ *Ibidem*, Dr. S. Reli în *Istoria Bisericii Române*, curs dactilografiat, Cernăuți, 1933-1934, partea I, vol. I, afirmă: „... Se consideră că ucenici de-ai lui Nicodim au trecut în Moldova, atrași de faptul că aici erau scutiți de intriga statornică și dibace și de împotrivire tăcută a ierarhiei grecești, fiind aici o ierarhie românească națională...” (p. 316).

„... Unul dintre ucenicii lui Nicodim, *al cărui nume nu s-a păstrat sigur* (s.n.) a zidit cu sprijinul lui Petru Vodă Mușat I, pe la anul 1390, o mănăstire de călugări care s-a numit după cetatea de apărare, Mănăstirea Neamțului...” (p. 317). Datele de domnie ale lui Petru I Mușat le-am folosit după Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, tabel sinoptic de la sfârșitul cărții; N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, ediția a II-a, București, 1929, p. 58. Dr. S. Reli, în fond a făcut afirmațiile după N. Iorga.

În manuscrisul chirilic românesc numărul 161 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, găsim o consemnare la fila 2 că „unii stareți, anume Sofronie ieroschimonahu de care se arată în pomelnicul cel mare al mănăstirii și unul Pimen și cu altul Silvan, cu vreo câțiva elevi viind din părțile Răsăritului (s.n.) aici în pământul Moldaviei, s-au așezat între munții Carpaților, în locul unde se află acum monastirea Neamțului...”.

Deși cu oarecare confuzie, reținem formularea: „... viind din părțile Răsăritului” pentru a găsi o altă punte de determinare a unor viețuitori monahi, alții decât ucenicii lui Nicodim de la Tismana, care au poposit în zona nemțeană.

Suntem de acord cu noua afirmare că „teza veche a istoriografiei noastre”, potrivit căreia Nicodim a fost „întemeietorul vieții călugărești în patria noastră, *trebuie corectată* (s.n.) în sensul că el (Nicodim) a fost numai un priceput organizator și îndrumător al Mănăstirilor Vodița și Tismana după izvod bisentin-athonit, potrivit suflului duhovnicesc adus de isihasm”⁸.

Alte argumente vin în ajutorul coborârii timpului întemeierii Mănăstirii Neamț către cel puțin secolul al XI-lea, după forma de viețuire în acest spațiu a unor „chilioți”, „pustnici”, nevoitori cu mare râvnă pentru nevoița duhovnicească căpătată de la strămoșii daci.

Zilele de predicare a Evangheliei Domnului nostru Iisus Hristos de Sfinții Apostoli Andrei, Pavel și Filip⁹ au fost prielnice spațiului strămoșilor noștri din stânga Dunării și, în special, celor din Dobrogea.

Secolul al IV-lea a adus profunde transformări în viața religioasă creștină a provinciei Dobrogea, o dată cu adoptarea creștinismului ca religie de stat, constatându-se în secolul al V-lea o multiplicare sensibilă a sediilor episcopale, în special pentru cetățile de pe linia Dunării și din nordul provinciei.

Reținem ca important fapt istoric dezvoltarea sediilor episcopale de la Tomis și Tropaeum-Traiani, în primul oraș Tomis existând indicii despre rangul metropolitan al ierarhului rezident¹⁰.

⁸ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1980, p. 287.

⁹ Mihai Diaconescu, *Istoria literaturii daco-romane*, București, 1999, p. 424.

¹⁰ Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Viața creștină și organizarea bisericească în ținuturile Tomisului și Dunării de Jos de la începuturi până la anul 1864*, în *Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi*, Galați, 1981 (p. 11-30); Pr. Prof. Ene Branște, *Sfinți mărturisitori și martiri cinstiți de strămoșii noștri pe pământul românesc dintre Dunăre și Mare în lumina mărturiilor istorice, epigrafice și arheologice* (p. 113-126); Dr. Nestor Vornicescu, *Biruit-au gândul. Studii de teologie istorică românească*, Craiova, 1990; *Spiritualitate și istorie la întorsura Buzăului*, Buzău, 1983; Ioan G. Coman, *Elemente de creștinătate spirituală geto-daco-romană și creștină în regiunea râului Mousaios-Buzău, după mărturiile patristice și arheologice*, p. 231-258; Emilian Popescu, *Creștinismul în Eparhia Buzăului până în secolul al VII-lea*, p. 259-277; Ion Miclea, *Dobrogea*, coordonator principal Emil Condurache, București, 1978. Aceasta din urmă este o lucrare de referință apărută în epoca ceaușistă, din care redăm următoarele de la p. 47: „... Secolul al IV-lea aduce profunde transformări și în viața religioasă a provinciei, o dată cu adoptarea creștinismului ca religie de stat, după Edictul din Milano, din anul 312 e.n., dat de Constantin cel Mare..., noua religie a pătruns și în Scitia, îndeosebi în mediul militar al garnizoanelor de pe Dunăre și în cel comercial al orașelor maritime.

Episcopul Romanului, Melchisedec Ștefănescu, care a fost și la Ismail, a intuit bine când a formulat argumentul că „dacă erau episcopi în Dacia erau și biserici, erau și preoți, prin urmare (erau) și școli unde se pregăteau acești preoți și servitorii cultului divin”¹¹ și, deci, adăugăm noi, dacă erau ierarhi, incontestabil trebuiau să fie și monahi și monahii cu așezămintele specifice vieții monahale.

Monahismul primelor secole de la Sinai, Tebaida, Palestina, în jurul Betleemului și al Ierusalimului și, mai apoi cu secolul al X-lea din Athos, a pregătit și clerici care au ocupat scaune eparhiale și care s-au îngrijit de rânduielile chinoviilor de monahi și monahii.

În ținuturile daco-romane, primul monah și mare organizator de mănăstiri, atestat documentar, este Audius, exilat la noi din Siria, ca urmare a unui ordin special al împăratului Constantin al II-lea (337-361)¹².

Audius a trecut din Dobrogea și în stânga Dunării, predicând, convertind și botezând. Iar pentru tema pe care o urmărim, Audius a fondat mănăstiri, pentru cei care acceptau modul de viață severă, liber consimțită. A predicat, a convertit, a botezat¹³.

Mănăstirile daco-romane din secolele IV-VI sunt importante prin: școli, scriptorii și biblioteci, cât și prin consecvența și fervoarea cu care participau la disputele teologice ale epocii. Ierarhii care aveau așezăminte monahale în eparhiile lor au încurajat activitatea cărturărească a monahilor în cele mai variate moduri¹⁴.

De altfel, în aceste zone s-au înregistrat marile persecuții anticreștine cu numeroși martiri. O interesantă mărturie în acest sens o constituie *martiricon*-ul descoperit la Niculitel în interiorul căruia s-au conservat osemintele a patru martiri înhumați al căror nume au fost scrise pe perete: Attalus, Philippus, Kamasis și Zoticus.

După unele opinii aceștia au fost martirizați la nordul Dunării, ca și Sava Gotul, acolo unde se îndrepta activitatea lor de misionari creștini.

Tot în această perspectivă a activității de creștinare a populației de la nordul Dunării poate fi explicată și prin multiplicarea sensibilă a sediilor atestate de la sfârșitul secolului al V-lea, în special pentru cetățile de pe linia Dunării și din nordul provinciei.

Reținem ca un fapt important istoric dezvoltarea sediilor episcopale de la Tomis și Tro-paeum Traiani, în primul dintre cele două orașe existând indicii după rangul mitropolitan al ierarhului rezident¹⁵; *De la Dunăre la Mare*, Mărturii istorice, mărturii și monumente de artă creștină, Galați, 1979: a) S. Nicolae, București, *Pătrunderea și dezvoltarea creștinismului în Schytia Minor*, p. 23-33; b) Radu Vulpe, *Romanitate și creștinism, coordonate ale etno-genezei române*; c) Ene Braniște, *Martiri și sfinți pe pământul Dobrogei de azi*, p. 34-62; d) Ioan Coman, *Scriitori teologi în Schytia Minor*, p. 63-83; e) Silviu Sanie și Ioan Dragomir, *Începuturile creștinismului în sudul roman al Moldovei*, p. 117-123; Prof. Gheorghe Enache, *Romanitate și creștinism în spațiul est carpatic. De la origini până în secolul al XIV-lea*, în revista „Credința ziditoare” – Iași, an I, nr. 10, aprilie 2003.

¹¹ Tudor Ghiddeanu, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu*, în „Cronica Romanului”, aprilie 2002, an II, nr. 4, p. 9.

¹² Mihail Diaconescu, *op. cit.*, p. 277.

¹³ *Ibidem*, p. 277.

¹⁴ *Ibidem*, p. 278.

Așezămintele monahale, de la sud și nord de Dunăre, au dat, dintre monahi și martiri ca Astion († 290), ceea ce dovedește existența monahismului pe teritoriul Dobrogei în secolul al II-lea¹⁵.

Sfântul Ioan Casianul care a poposit, prin Sfintele sale moaște și în Moldova în anul 2003, era originar din Dobrogea, bun cunoscător al vieții călugărești, ucenic al Sfântului Ioan Gură de Aur, arată că monahismul a apărut *chiar în perioada apostolică*¹⁶.

Istoria ne prezintă o *ceată* de călugări din stânga Dunării, din Scythia Minor – Dobrogea, din primele luni ale anului 519 cunoscuți cu numele de *călugări sciți* printre care: Ioan Maxențiu, Leonțiu Ioan, Mauriciu, Petre Diaconul, Ioan, Ahile¹⁷.

Anul 963 marchează momentul întemeierii Mării Lavre din Sfântul Munte Athos, devenită important centru de trăire monahală, care a atras mulți viețuitori din Țările Române, iar unii revenind în țările natale au întărit activitatea vieții monahale. Athosul cu cel mai mare cult al Maicii Domnului și considerat ca fiind Grădina Maicii Domnului a stimulat viața monahală din mănăstirile românești.

* * *

Ne este cunoscută întâmplarea cu câțiva călugări de la Mănăstirea Bisericani, județul Neamț, care s-au pornit să meargă pentru a rămâne în Sfântul Munte. Nici nu au apucat să iasă bine din incinta mănăstirii că le-a ieșit în cale Maica Domnului întrebându-i unde se duc, la care monahii au spus că se duc în Athos, la Grădina Maicii Domnului. Replica a fost dată imediat: „Întoarceți-vă înapoi. Și aici este Grădina mea!”. Și s-au întors, rămânând în Mănăstirea Bisericani, iar locul unde a avut loc această minunată întâlnire și descoperire este cunoscut cu numirea de „Iconița”.

* * *

Mănăstirea Neamț a avut relații bune cu vecinii. Din comunitatea evreiască din Târgu Neamț, mulți meșteșugari, tinichigii, fierari etc. lucrau la Mănăstirea Neamț. Se păstrează la Arhivele Statului nume de persoane care, pe categorii de meserii, își primeau plata lucrărilor efectuate de la casieria Mănăstirii Neamț.

Nostalgia neamului evreiesc, de la vremea suferințelor strămutării în Babilon, îi determinau pe mulți evrei din Târgu Neamț să vină la Mănăstirea Neamț la vremea cântării „La Râul Vavilonului”!

* * *

În Târgu Neamț, Mănăstirea Neamț în secolul al XIX-lea a ctitorit o școală pentru copii și un spital pentru cei în suferință. Era vremea când la cârma

¹⁵ Pr. Prof. Dr. Emilian Popescu, *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, 1987, p. 151-154.

¹⁶ *Ibidem*, p. 159. A se urmări în același volum: a) Pr. Dr. Marcu Bănescu despre Sfântul Ioan Casian, p. 221-233; b) Pr. Dr. Gh. Drăgulin, *Dionisie Exiguul (Smeritul)*, p. 234-247, care a trăit între anii 460-550 și a susținut la Roma pe călugării dobrogeni numiți *scițici* (a se urmări și în „Tribuna” din 23 mai 1968, p. 591).

¹⁷ Pr. Vasile Gh. Sibiescu, *Călugării sciți*, retipărire din „Revista teologică”, Sibiu, 1936, p. 1-2.

Mănăstirii Neamț se afla Arhimandritul Neonil Buzilă (1834-1835; 1838-1839 și 1843-1853). Despre spitalul din Târgu Neamț, într-o monografie a satului Pildești¹⁸, comuna Cordun, județul Neamț, un ierarh romano-catolic, episcopul Anton de Ștefano, vizitând acest așezământ, nu mult după darea în folosință, a consemnat că este un spital de nivel european unde sunt tratați suferinzi din toate categoriile sociale, printre care și mulți de confesiune romano-catolică din respectivul sat Pildești. Acel arhiepiscop sublinia faptul că atât școala cât și spitalul din Târgu Neamț sunt ctitorii ale Mănăstirii Neamț.

* * *

În anul 1937, Profesorul Universitar I.D. Ștefănescu a ținut o conferință la Iași cu titlul *Instituția monahismului*, în care, după un calcul făcut după numele celor trecuți la Domnul de la întemeierea Mănăstirii Neamț până în 1937, ar fi fost 36.000 de nume. Câte nume s-au mai adăugat din 1937 până în 2003?! Nu ne putem da seama până la ce an am putea coborî înființarea acestei mănăstiri și deci de când numărăm existența ei?! Și dacă am lua în calcul anul 963 a întemeierii Marii Lavre din Athos *am avea 1040 de ani* de la înființarea Sfintei Mănăstiri Neamț.

* * *

Mănăstirea Neamț este păstrătoare de mari taine istorice. Pendularea înființării mănăstirii între sec. al X-lea și al XIII-lea oferă multe posibilități demonstrative.

În decursul secolelor, Mănăstirea Neamț a fost martoră a nenumărate întâmplări. Viețuitorii ei s-au nevoit cu multă răbdare neabdicând de la regulile vieții monahale.

La vremea în care ne aflăm nu este ușor de fixat care din teoriile formulate în legătură cu începutul vieții monahale în acest spațiu nemțean poate fi considerată ca cea valabilă.

Vremurile bune au fost de multe ori înecate de altele tulburi și cu multe suferințe. De fiecare dată s-a început lucrul din nou și s-a legat firul activităților duhovnicești ca și al celor materiale.

De la care an se poate vorbi de începutul vieții monahale în această vatră carpatină este oarecum anevoie de fixat. Putem vorbi totuși de un neam care a știut să cultive și să păstreze taina evlaviei și s-a nevoit cu nevoința cea bună. La vremuri de răscruce s-a cufundat în adâncul pădurilor. Ceahlăul a fost mereu punctul cardinal de orientare, de privire la înaltul cerului și de închinare la Cel Prea Înalt.

* * *

Golirea mănăstirilor de bărbați și de femei în perioada comunistă a schimbat în multe feluri situația și în Mănăstirea Neamț. Mulți viețuitori au fost trimiși la

¹⁸ Pentru fragmentul cu spitalul și școala din Târgu Neamț ridicate de Mănăstirea Neamț, care se fac aprecieri deosebit de prețioase la p. 299 în lucrarea monografie a satului Pildești, comuna Cordun, județul Neamț, alcătuită de Pr. Alois Moraru, Pr. Iona Dimișcă și Prof. Drd. Anton Coșa, tipărită la Iași, 2002, la p. 299 cu nota 1642.

„urma” lor și siliți să intre în sistemul colhozurilor¹⁹. Puținii din viețuitorii care au apucat anii de activitate regulată se silesc să facă îndrumarea noilor veniți pentru viața monahală spre a se ajunge la ceea ce trebuie să fie Mănăstirea Neamț. Este o muncă nu ușoară pentru refacere, dar cu râvnă și dragoste lucrurile evoluează spre restabilirea vieții spirituale.

Supliment de bibliografie

- Protos. Emilian Nica, *Locul Sfintei Mănăstiri Neamț în spiritualitatea românească a secolelor XIV-XVI*, în revista „Teologie și Viață”, Trinitas, Iași, nr. 5-8, mai-august, 2002, p. 130-147.

- I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Fiu al României și Părinte al Bisericii Universale – Semnificația aducerii moaștelor Sfântului Ioan Casian la Iași*, în revista „Candela Moldovei”, Iași, nr. 8-9, august-septembrie, 2002, p. 3. „... Sfântul Ioan Casian s-a născut în Dobrogea și a trăit în a doua jumătate a secolului al IV-lea în prima jumătate a secolului al V-lea (360-435). Dacă în secolul al V-lea Dobrogea era vatra cea mai importantă a monahismului de pe teritoriul actual al României, începând cu secolul al XV-lea, monahismul românesc s-a dezvoltat cel mai intens în Moldova (s.n.). Astfel, binecuvântare mărturie și misiunii spirituale a monahismului s-a extins din Dobrogea în Moldova și în toate celelalte provincii românești, încât România este pe drept numită azi *Țara mănăstirilor...*”. „Sfântul Cuvios Ioan Casian este cel dintâi mare dascăl-teolog al vieții monahale născut pe teritoriul României de azi și cinstit ca Sfânt Părinte al Bisericii Universale”.

- Protos. Paisie Fantaziu, *Episcopia Buzăului 500 de ani de la (re)înființare*, Editura Sfintei Episcopii a Buzăului și Vrancei, 2002. Folosește afirmarea conform căreia, Sfântul Epifanie, Arhiepiscopul Ciprului, Părinte al Bisericii și totodată scriitor bisericesc († 403), ne-a lăsat informații potrivit cărora la mijlocul secolului al IV-lea existau în estul Munteniei de azi și sudul Moldovei episcopi și mănăstiri pentru populația autohtonă geto-daco-romană ortodoxă, precum episcopi și mănăstiri pentru audieni și pentru goți” (p. 24).

În legătură cu Tomisul, Constanța de astăzi, „... sunt știri despre Sfântul Evangelicus, Episcop al Tomisului... nu a fost primul episcop al Tomisului, ci unul dintr-o serie de episcopi tomitani, care începe, poate, chiar din timpul Sfântului (ui) Apostol Andrei” (p. 16). „Creștinismul tomitan și din toată Dobrogea acelei epoci nu poate să nu fi fost în legătură cu viața creștină din nord-estul Munteniei și sud-vestul Moldovei...” (p. 16). „... În secolul al IX-lea este atestată Arhiepiscopia autocefală a Tomisului, iar în secolele X-XII funcționa, se pare, o episcopie la Dinogetia, urmașă și continuatoare a Arhiepiscopiei Tomisului...” (p. 17).

¹⁹ Gherasim Putneanu, Constantin Hrehor, *Tâmâie și Exil – dialoguri despre pribegia fraților*, Botoșani, 2003, 263 pagini. Prezintă o listă foarte bogată de monahi și monahii excluși din mănăstiri, trecuți prin închisori, supuși la munci necorespunzătoare și unii reveniți după ani și ani de pribegie.

- Iolanda Țighiliu, *Între diavol și Bunul Dumnezeu. Cler și cultură în Principatele Dunărene*, București, 2002. Prezentând și aspecte ale vieții monahale din țara noastră face o scurtă incursiune și înainte de secolul al XV-lea printre altele arătând că: „În Țările Române isihasmul a pătruns încă din veacul al XIV-lea, iar legăturile cu Athosul au făcut din el, ulterior, o realitate neîntreruptă a vieții religioase călugărești în spațiul carpato-dunărean...” (p. 9).

- Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*, București, 1956; prezentând pe Sfântul Niceta de Remesian, exprimă ideea că „e probabil (ca Sf. Niceta) să fie creatorul și desăvârșitorul monahismului ortodox în regiunea de la Dunăre misionată de el. Monahism ortodox și eretic exista deja în Dobrogea și Goția, adică în Muntenia actuală, cum ne-o confirmă legăturile Sfântului Vasile (cel Mare) cu Sfântul Sava și relatările lui Epifaniu” (p. 237). A se vedea lucrarea *Sfântul Niceta de Remesiana și ecumenicitatea patristică din secolele IV și V* de Asist. Ștefan C. Alexe, București, 1969.

- Ion Ionescu, *Începuturile creștinismului românesc daco-roman*, București, 1998, cap. 7, *Vechimea vieții mănăstirești la români*, p. 127-130.

- Gheorghe I. Brătianu, *Tradiție istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980, p. 12: „... până în pragul epocii moderne a istoriei când se înmulțesc nemăsurat cunoștințele și izvoadele de informație, povestirile tradiționale au un rost însemnat în descrierea vremurilor ce nu au lăsat mărturii documentare și a căror amintire ni se păstrează, în mod firesc, de relațiuni mult mai recente decât faptele provenite...”.

- *Sfinții români și apărători ai legii strămoșești*, București, 1987, oferă o listă mare de viețuitori în așezări monahale din spațiul locuit de români.

- Epifanie Norocel, Episcopul Buzăului, *Pagini din istoria veche a creștinismului la români. Mărturii ale creștinătății poporului nostru*, Buzău, 1986, p. 74-80; prezintă „Monahismul și răspândirea lui pe meleagurile românești”.

- Nestor Vornicescu, *Studii de teologie istorică și antologie*, Craiova, 1998. Autorul rămâne la jumătatea secolului al XIV-lea, când a devenit Mănăstirea Neamț „centru de spiritualitate și cultură românească” (p. 86).

- Academia Română, *Istoria românilor*, vol. IV, București, 2003. Prezentând „Viața monahală – organizarea bisericească”, la p. 249-254 se arată că „din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, o dată cu presupunerea de a consolida organizarea Bisericii, s-a manifestat o grijă specială și pentru viața monahală. Au fost ridicate de către domni sau cu sprijinul lor mari mănăstiri, care au fost înzestrate cu însemnate bunuri și privilegii.

Faptul că mare parte a ctitorilor de mănăstiri s-a făcut pe locul unor locașe monahale *preezistente lor* (s.n.) poate fi interpretat ca un indiciu elocvent al „vechimii creștinismului și permanenței românești pe meleagurile respective”.

La p. 257 se consemnează faptul că „în Moldova cea mai veche mănăstire cunoscută documentar este Mănăstirea Neamț, ridicată în vremea domniei lui Petru I Mușat de Iosif, primul episcop, apoi mitropolit al Moldovei” însă fortificată și înzestrată (adăugăm noi). A se vedea și Tudor Teoteoi, capitolul III, *Instituții și viața de stat*.

- Marcel Drăgotescu, *Drumuri la Mănăstiri Moldave*, București, 1992. Autorul afirmă că pentru Mănăstirea Neamț „tradiția situează începuturile acestui așezământ prin ultimele decenii ale secolului al XIII-lea” (p. 85).

- Constantin Mătasă, *Prin Moldova de sub munte*, București, 1965. Acesta consideră că: „Mănăstirea Neamț poate fi socotită drept cea mai de seamă așezare mănăstirească a Moldovei” (p. 97).

- *La cumpăna dintre milenii*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2000. Prezintă o sumă de aspecte în legătură cu predica Sfântului Apostol Andrei și celelalte aspecte ale vieții spirituale care au urmat.

- Ligia Bărzu, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, București, 1979. Autoarea conchide că: „dincolo de structurile politice particulare rămân factorii care asigură unitatea poporului român din toate ținuturile care îi aparțin, comunitatea de limbă, de cultură și de religie, tradițiile comune și conștiința originii comune, factori care stau la temelia României moderne” (p. 105).

- Nu în ultimul rând facem referire și la lucrarea *Iosif Mușat Întâiul mare ierarh român*, de Arhim. Ciprian Zaharia, Roman, 1988: „Cel ce a instituit o legătură organică dintre *monahism și cultura românească* a fost mitropolitul Iosif Mușat” (p. 116).

- Adrian Rădulescu și Ion Bitoleanu în lucrarea *Istoria Românilor despre Dunăre și Mare – Dobrogea*, București, 1979, în capitolul „Viața culturală și spirituală”, p. 139-150, fac o bogată expunere a creștinismului în Dobrogea cu o continuare pentru secolul al VII-lea și al X-lea la Dunărea de Jos, p. 158-160.

- Ștefan Pascu, *La genèse des peuples romans l'Origen et le développement historiques du roumain*, Bucarest, 1980. Citează pe Naum Râmnicianu: „Dacii s-au romanizat, și romanii s-au dacizat. De la romani ne-a rămas limba, de la daci sângele și limba parțial” (p. 24).

Adaos

Istoricul Mănăstirii Neamțu asupra situației și drepturilor Monastirii Neamț, Tipografia Monastirii Neamțu – 1933. Patriarhul Nicodim Munteanu în „Consi-derațiuni generale”, p. 3-19, face un expozeu din care câteva fragmente:

„Monastirea Neamțu a fost cel mai mare așezământ monastic din România și chiar din lumea ortodoxă și cea mai mare gospodărie bisericească din Țară având un strălucit trecut. Ba ea și astăzi își păstrează întâietatea între monastirile Țării” (p. 3).

„... marea lavră a Neamțului a radiat până departe și peste hotarele țării...” (p. 3).

„... în curs de veacuri întregi... monastirea a fost răsadnița culturii creștine și naționale în Moldova...” (p. 4).

„... Istoria ei se întretesc cu istoria neamului, cum razele din făclia ei stră-lucitoare s-au împletit cu razele altor făclii din cuprinsul Țării și au alcătuit cununa și aureola culturală a națiunii noastre...” (p. 9).

„... cu cetatea ei falnică și cu toate așezămintele ei, toate dăinuitoare în aceste mărețe văi de la porțile Carpaților, alcătuieste cel mai măreț monument național românesc, care grăiește așa de convingător, că toate aceste ținuturi sunt moșia de veacuri a neamului românesc...” (p. 9).

The oldness of the Neamt Monastery in a new documentary-historical perspective

The author of this study, 'The oldness of the Neamt Monastery in a new documentary-historical perspective', Deacon Professor Ioan Ivan takes into analysis a very debated historical issue concerning the time of foundation of Neamt Monastery. Several different theories are taken into account. Called by the author 'the Jerusalem of Moldavia', the Monastery of Neamt is a great treasury of religious history and national culture. An examination of some historical documents is able to show the importance of this monastic institution for the entire theological background of Moldavia through the centuries, but also for the incessant presence of the Orthodox Church in the cultural and spiritual formation of the Romanian nation.